

Gál Vilmos

Kiállítási kalauz múzeumjáróknak

REJT/JEL/KÉPEK '56 – A forradalom titkos művészete,
Nemzeti Múzeum

■ Amikor megkaptam a szerkesztőség felkérését a cikk megírására, nem haboztam túl hosszan, elvállaltam. A frász csak utána tört ki: mit és hogyan írjak arról a kiállításról, amit (legalább felesben; kurátortársam Ihász István) magam jegyeztem. A saját gyermekem. Lehet az ember objektív ebben az esetben? Persze hogy nem. Bolond az a kalmár, aki a saját portékáját becsméri. Főként, ha istenigazából jónak is tartja. Jónak, ám itt a vallomás helye: szörnyen nehéz rendezés volt. Okozott nem kevés gyötrelmet, álmatlan éjszakát és egyéb kellemetlenséget. De aztán egy különös történet már a megnyitón feledtetete az átélt nehézségeket.

Olyan volt, mint a mesében. Vagy (még egy közhely): ilyen még a mesében sincs, csak a valóság képes efféle csodákra. A történet eleje: sok-sok képet kölcsönöztünk magánszemélyektől, így már elhunyt művészek 1956-os vonatkozású műveiből is, családtagoktól. Ennek köszönhetően került fel hat kép az András családnak köszönhetően András Tibor festőművésztől a tárlat első termék falára. Természetesen mindenkit, aki ily módon segítette a kiállítás létrejöttét, meghívtunk a megnyitóra.

Most jön a katarzis. Az esemény rendben zajlik, a beszédeket követően átsétálunk a tárlat fogadófalához, ahol egy rendkívüli fénykép nagyítása látható: középkorú férfi ül kisszékén a forradalmi utcán, romok között, háta megett egy tankkal, térdén mappa, és nagy átéléssel rajzol. A fényképet egy Anders Engman nevű svéd fotóriporter készítette, s a megnyitó pillanatáig nem volt biztos tudása a szakmának afelől, ki is látható a ké-

pen. Az András család férfi tagja mit sem sejtve közeledik a fogadófalhoz, majd döbbenetesen megáll és felkiált: „De hát ez az Apa!”

No, nem kívánok egyetlen muzeológus kollégának sem kevesebb örömet (megelégedést?), mint amit én – és még többen – akkor átéltünk. Kis pátozzsal: ezért érdemes csinálni, többek között. Az első szakmai siker (hozádek) tehát már a kiállítás megnyitásának első percében megszületett. Kívánhatni ennél többet? Kötve hiszem! De lépünk be az első terembe.

Elengedhetetlen statisztikai adatok: öt terem, 700 m², több mint 300 műalkotás, 2 külföldi kölcsönzés, továbbá válogatott művek hét hazai közgyűjteménytől, valamint 14 kölcsönző magánszemély. Az összes kölcsönzött műtárgy: 101 db.

Hatalmas teret kaptunk, amelyet meg kellett tölteni étellel. A saját grafikai anyag válogatása már 2015 őszén megkezdődött, s a kiállítás létrehozásában minden olyan kolléga kapott kisebb-nagyobb feladatot, aki a gyűjteménye révén érintett volt a munkában. Megtehettük volna, hogy egy szűkebb értelmezésben csak a saját

(amúgy hatalmas, több mint 400 darabot számláló), tisztán 1956-ra vonatkozó képzőművészeti gyűjteményünk bemutatására vállalkozunk, ám úgy gondoltuk, ha már alkalom nyílt (egyébként ilyen méretekben először) 1956 képzőművészetének komplex bemutatására, akkor nem állhatunk meg a múzeum falain belül, ki kell tekintenünk a világra. Ebben a kitekintésben nagy segítségünkre volt Sümei György, az 1956-os forradalom és szabadságharc művészetének legjelentősebb szakértője, akinek szakmai támogatása elengedhetetlenül szükséges volt az országban, illetve külföldön szétszórva (közgyűjteményeknél és magánszemélyeknél) megtalálható műtárgyi anyag rendszerezésében. Mindemellett néha-néha a véletlen, illetve a sok-sok látszólag különálló szál összekapcsolódása is a segítségünkre sietett néhány fontos műalkotás megtalálásában.

Műfajok: grafika, akvarell, olajfestmény, plakát, kisplasztika, érem, fénykép.

Ezek a képzőművészeti műfajok jelennek meg a kiállításban. Ha figyelmetlenek vagyunk, első ránézésre azt mondhatnánk, egy képzőművészeti kiállítással van dolgunk. Persze ennél azért többről van szó. A Nemzeti Múzeum történeti múzeum. Itt viszonylag ritkák a tisztán galériaszerű képműalkotások. '56 művészetét a kor történeti viszonyai közé illesztettük, ebben segített a nagyszabású installáció (ezer hála és köszönet a látványtervezésért Pintér Rékának), de legalább ennyit segített a koncepció kibontásában az a rengeteg 1956-ból való primer történeti tárgyi emlék, amely a Nemzeti Múzeum gyűjteményeiben lelhető fel. Plakátok, rölapok, fényképek, személyes

tárgyak, gyermeknaplók; egy játék kard, mellyel még Maléter játszott; egy óra a börtönből, amelyet Szilágyi József viselt; vöröskeresztes segélydobozok, külföldi lapok, bördök. Az utca emlékei: lyukas zászlók, kivágott címerek, megrongált vörös csillagok, eldobált sapkarózsák és zubbonygombok. És egy óriási kézfej bronzból.

Az óriási kézfej bronzból. Természetesen Mikus Sándor hírhedt szobrának kézfejről van szó. Sztálin keze. A legnagyobb megmaradt töredék. Persze története van. Nem is akármilyen.

Sztálin keze más miatt is különleges. Ugye ezt is tekinthetjük képzőművészeti alkotásnak, hiszen... de ezt nem kell magyaráznom. Ugyanakkor a ledöntés pillanatától, illetve a darabolástól kezdve e tárgy jelentése átalakult. Történeti tárgyi emlékké vált. Ráadásul nem is akármilyen jelentőségű emlékké. Meggyőződésem, hogy ez a szobortöredék reprezentálja leginkább a magyar történelem egyik legjelentősebb eseményét, az 1956-os forradalmat. Aki ezt a tárgyat megnézi, történetét megismeri, megtapasztalja a forradalom mibenlétét is. A kedvenc tárgyam. A történetével együtt.

A szobrot még október 23-a estéjén ledöntötték, és elvonszolták teherautókhoz rögzítve egészen a Blaha Lujza térig, pontosabban az Akácfa utcáig. A darabolás ott folytatódott, amikor is autójával a helyszínre érkezett Pécsi Sándor, a korszak egyik legnagyobb színészgyénisége. Pécsi állítólag előszeretettel gyűjtött különleges tárgyakat, így amikor meghallotta, hogy a Sztálin-szobrot darabolják, úgy gondolta, abból neki is kellene egy „szelet”. Talán ő sem sejtette, hogy egy

akkora darabot, az egész kézfejet neki adják. Minden bizonnyal népszerűségének köszönhető, hogy a forradalmárok egy ilyen szép töredékkal ajándékozták meg. Mindenesetre az utókor is hálás lehet ezért, hiszen ez a legnagyobb ismert, fennmaradt töredék a szoborból. Pécsi megköszönte az ajándékot, hazavitte, és haláláig a kertjében kiállítva tartotta. Elhunytja után családja – félve az esetleges retorzióktól – elásta a kertben, és csupán 1986-ban került elő, akkor vásárolta meg a Legújabb kori Történelmi Múzeum. Így került hát közgyűjteménybe Sztálin bronzkeze.

Létrák: piros létrák elszórtan, sokan vannak, az égre merednek. Többen kérdezték tőlem bizonytalanul, mi végre is ezek a feltűnő installációs elemek. A válasz persze ott rejlik egy-egy Borsos Miklós- és Kusztoz Endre-vázlaton, no és egy fényképen: a Sztálin-szobor ledöntésekor létrákat támasztottak a forradalmárok a talpazathoz, hogy fel tudjanak mászni a szoborra. Amikor még a tervezésnél tartottunk, akkor jutott ez a látványelem az eszünkbe. Részemről az egyik kedvencem. Kell némi szöszmötölés és asszociáció, hogy értelmezni tudja a kedves látogató. Más szavakkal és szakmaiaskodva: megtörténik a látogató aktivizálása, bevonjuk a kiállítás értelmezésébe, támpontokat adunk, fenntartjuk érdeklődését stb.

Fényképek és grafikák. A tárlat előkészítése közben, mivel szorosán együttműködtünk a Múzeum Történelmi Fényképtárával, arra jutottunk, hogy megpróbálunk néhány grafikai alkotáshoz fényképeket párosítani. Olyan párokat kerestünk, amelyeken a téma, a helyszín és a beállítás is nagyon hasonló, sőt esetenként szinte azonos. Az

ötlet megvalósítása sok-sok aprómunkát igényelt, ám várakozáson felüli eredményt hozott: egyrészt a szakma részéről is sokan dicsérték ezt a fajta megközelítést, másrészt a látogatók is nagy örömmel fogadták a kezdeményezést. Néhány esetben olyan elképesztő hasonlóság mutatkozott a fényképek és a grafikák között, hogy egymásra lehetett montírozni a képeket, ún. gifek készültek, amelyek a múzeum honlapjára is felkerültek. Fontos, hogy – egyetlen esettől eltekintve – a fényképek készítői és a grafikusok nem voltak azonosak. (Mindez azért érdekes, mert valóban, több olyan alkotóról is tudunk, aki nemcsak rajzolt, de fényképezett is a forradalom napjaiban.)

Kronológia. Természetesen a tárlat (miután egy történelmi eseményt hivatott bemutatni képzőművészeti alkotások segítségével) nem hagyhatta figyelmen kívül a forradalom eseményeinek pontos időrendi követését. Mindez persze okozott némi fejtörést, hiszen el kellett döntenünk, az egy alkotóhoz tartozó, de más-más (egymástól távoli) eseményeket bemutató képeket együtt tartjuk-e (ezzel felrúgva az időrend szigorát), avagy megbontjuk a művészi egységeket, hogy alkalmazkodjunk a kronológiához. Nos, szerencsére egy-két kivételtől eltekintve végül nem okozott problémát a művészi egységek fenntartása, ám néhány esetben kénytelenek voltunk a képcsoportok megbontására. Példának okáért Marosán Gyula rendkívül gazdag grafikai anyaga esetében, aki több tucat rajzot készített a forradalom teljes időszakáról (miután emigrált, még a menekülést és a határátlépést, az ausztriai menekülttáborok minden napjait is feldolgozta műveiben).

Ennek köszönhetően az első teremben egyrészt az első órák tüntetései, a szobordöntés, a Rádió ostroma, a fontosabb szimbolikus aktusok felidézése (pl. zászlóégetés, címertépés, Mindszenty kiszabadulása, a harcokcsikón és teherautókon kapaszkodó forradalmárok látványa), illetve a Kossuth téri vérengzés felidézése valósulhatott meg.

Mire lehet jó egy lőszeresláda? A tárlat első három termében több lőszeresláda-rakás is feltűnik. Ezek a múzeumi raktárban, egyébként műtárgyak tárolására is használt eredeti (ám nem műtárgy) lőszeres ládák új funkciót nyertek általunk, hiszen némi tisztítást, zsákvaszonnal bélelést és egyszerű üvegtáblával fedést követően igen autentikus, a kor hangulatát tovább erősítő

vitrinekhez jutottunk, szinte ingyen. Örömmünket csak fokozta, amikor a ládákat felnyitva, a fedél belső oldalán cirill betűs nyomtatványokat találtunk: kiderült, ezeket a ládákat minden bizonnyal az 1991-ben kivonuló szovjet Vörös Hadsereg hagyta hátra.

Az első teremben két ilyen vitrint állítottunk fel, az egyikben külföldi vöröskeresztes élelmiszer-adományok

dobozai és különféle, az utcán eldobált holmik: sapkarózsza, repeszdarab, a Rádió épületéből kihajított óra stb. tekinthető meg, míg a másik vitrinben gyermeknaplók láthatók, amelyeket kiskamaszok írtak-rajzoltak tele, majd az 1990-es években – szerzőik emigrációból történt hazatérése után – kerültek múzeumi tulajdonba.

Lengyel segítségnyújtás. Az 1956-os magyar forradalom rendkívül élénk visszhangot váltott ki a lengyel népben, a lengyelek segíteni vágyása leginkább a véradásban és országos pénz-, élelmiszer- és gyógyszergyűjtésben mutatkozott meg. Összességében 10-12 ezer lengyel ember adott vért, az így összegyűlt mennyiség közel felét, 795 litert sikerült elküldeni Budapestre. Az akció másfél hétig tartott, s akkor zárult le, amikor a Magyar Vöröskereszt – megköszönve a lengyelek áldozatkészségét – jelezte, nincs már szüksége újabb vérszállítmányokra, viszont élelmiszere, gyógyszerre és ruhaneműre igen. A lengyel segélyszállítmányok elsőként érkeztek Magyarországra, és a legnagyobb mértékű külföldi segítséget jelentették a magyar forradalom napjaiban. November 3-áig 15 repülőgép, 42 teherautó és 104 vasúti kocsi szállította a lengyel segélyszállítmányokat Budapestre. Alig három hét alatt összesen csaknem 20 millió zlotyot utaltak át a Lengyel Vöröskeresztnek, az összegért gyógyszert, kötszert és élelmiszert vásároltak, s küldtek tovább a Magyar Vöröskeresztnek. Sajnos ehhez kapcsolódó emlékünknem maradt fenn, ám az első terem egyik ablakán nem véletlenül tűnik fel Adam Wazyk verse, a *Qui tacet clamant*, amely a lengyel–magyar összefogásnak állít emléket. Az 1956-os lengyel és magyar események összefonódása, egymásra hatása természetesen másutt is megjelenik a kiállításon, így a Dede József által festett lengyel címer, amelyet transzparensként emeltek az első nap tüntetésein a magasba, vagy Franciszek Starowieyski síró galambot ábrázoló plakátja Varsó utcáiról, és Marosán grafikája, amely a Bem-szoborhoz vonuló egyetemistákat ábrázolja.

Ha átlépünk a második terembe, vérvörös falak között találjuk magunkat.

Ez a harcok terme, az első napok eufóriáját követő fájdalmasan felemelő időszaké, amikor a szabadságharcosok úgy harcoltak a túlerővel szemben, hogy sejtették, a győzelem reménye igen csekély.

Itt, a képzőművészeti alkotások mellett számos látványos, üvegtáblákra kasírozott fényképnagyítás teszi még megrázóbbá a terem hangulatát. E teremben is megjelennek a lőszeresláda-vitrinek, illetve egy láda, amely egy, a forradalom tisztaságát jelképező korabeli performance-ot idéz fel.

Pénzsláda mint az első hazai konceptuális műalkotás. 1956 novemberének első napjaiban üres lőszer- és mentőládák jelentek meg Budapest több pontján, többek között az Astoriánál, az Oktogonon és a Móricz Zsigmond körtéren. A ládák fölött egy-egy százforintost, a korszak legnagyobb forgalomban lévő címletű bankjegyét helyezték el a következő felirattal: *Forradalmunk tisztasága megengedi, hogy így gyűjtsünk mártírjaink családjának.* Az őrizetlenül hagyott ládák a járókelőknek köszönhetően néhány óra alatt megteltek. A ládákból a korabeli sajtó híradásai, valamint a személyes visszaemlékezések szerint soha, senki nem emelt el egy fillért sem. Az 1956-os forradalom erkölcsi tisztaságát emblematiszusan megőrkítő pénzgyűjtést a Magyar Írók Szövetsége szervezte, s ezt az akciót a művészettörténészek és képzőművészek egy része az első hazai konceptuális műalkotásként tartja számon. A kiállításban mindenképpen szerettünk volna emléket állítani ennek a nagyszerű kezdeményezésnek. A látogatók a megvásárolt jegyek mellé korabeli magyar pénzek másolatait kapják, amelyeket a kiállításon egy nyitott ládába dobhatnak, amely mögött fényképnagyításon a valódi performance látható.

Külföldiek '56-ról. Meglepően kevés külföldi képzőművész tartotta fontosnak még azon melegében emléket állítani a magyar forradalomnak. Éppen ezért olyan fontos számunkra, magyarok számára Marc Chagall és Oskar Kokoschka néhány képe, amely – akár csak a lengyel művészek alkotásai –, a magyar szabadság ügye melletti kiállításnak számított.

A második terem bal oldali főfalán a már említett Starowieyski síró galambja mellett látható a nizzai Chagall Múzeumból kölcsönzött kép, az *Anya gyermekével* című alkotás, amelyen a bibliai jelenet (Mária, karján a kiseded Jézussal) mellett egy haldokló galamb, valamint egy égő város kerül egy kompozícióba. Chagall e litográfiáját a párizsi magyar emigráns lap, az *Irodalmi Újság* közölte először, innen ismert e kép. Megtalálása és kölcsönzése okozott némi fejtörést, de szerencsére a múzeum művészettörténészei értik a dolgukat.

Kokoschka két litográfiát szentel '56 emlékének, az egyik érdekes hasonlóságot mutat a Chagall-képpel, ennek címe *A betlehemi gyermek*, s egy égő város utcájára helyezi Máriát a karonülő Jézussal, míg a másik képén a töviskoszorús Jézust rajzolta meg.

A Józsefváros festője, Amberg József. Szemben a Chagall-képpel egy magyar művész 26 grafikája, akvarellje látható. Amberg József alkotásai nem véletlenül kapták meg a kiállítás legnagyobb egybefüggő falfelületét. Talán a legfontosabb része tárlatunknak ez a kollekció, amely

egy magángyűjtőnek köszönhetően kerülhetett hozzánk. Amberg csodálatos ceruzavázlatokat készített az utcán, majd ezeket a vázlatait tökéletesítette (szinte fényképszerűek képei), sőt, ezekről otthon akvarelleket készített. Összesen 77 db alkotása maradt fenn. Képein a forradalom alatt szétlőtt Józsefváros utcái elevenednek meg. A gyűjtemény történeti szempontból is rendkívül jelentős, hiszen a művész minden egyes művét keltezte, és helyszínét is megjelölte a képek hátoldalán.

Nőtüntetés. Az egyik üvegtáblán Szántó Piroska egyik 1956-ban készült (aztán a művésznő jogos aggodalma miatt a '80-as évekig kertjében elásva rejtgetett) műve látható, amely a december 5-i budapesti asszonyok békés, néma menetét örökítette meg. Felette Döbrentei Kornél verse, a *Nőtüntetés* megrázó sorai olvashatóak. Koncepciónkban leginkább itt érhető tetten, amint egy szépirodalmi példa, illetve egy képzőművészeti alkotás kapcsolatára hívjuk fel a figyelmet. Ha több idő és tér állt volna rendelkezésre, bizonyára e törekvésünk még szembeötlőbben érvényesülhetett volna.

Az andai híd. Magyarországot a szabadságharc vereségét követő hetekben több mint 200 000 menekült hagyta el. A terem utolsó harmada már a menekülésnek állít emléket (szögesdrót-installációk határolják a teret, köztük bőröndökből eszkábált híd jelképezi a lerombolt andai hidat), illetve az ausztriai menekülttáborokban készült, a kényszerű emigrációhoz kapcsolódó alkotásokat mutatja be. A tábori élet mindennapjait Nagy Éva tucatnyi akvarellen keresztül ábrázolta. Képei, bár többnyire vázlatok, mégis elementáris erővel hatnak a szemlélőre. Átéreződik rajtuk a fájdalom, a kétségbeesés és a bizonytalanság.

A grafikák közül kilóg egy nagyobb festmény. Ez is a menekülésnek állít emléket, ám ez a kép itthon készült. Görgényi István tatabányai művész alkotása, aki a szabadságharcot követően több tucat 1956-os képet festett, ám ezek (a legtöbb hasonló témájú alkotáshoz hasonlóan) rejtve maradtak. Csak 2005-ben derült fény a titokra, amikor Görgényi hagyatékát megvásárolta egy gyűjtő, és a több száz, rossz állapotú kép vizsgálata során kiderült, több alkotás alatt (tájképek voltak ezek) 1956-ra vonatkozó képek rejlenek. Görgényi tehát néhány esetben eme elegáns módját választotta kompromittáló festményei elrejtésének.

A harmadik terembe egy jókora kulcslyukon keresztül léphetünk be.

A megtorlás terme. Itt, a feketére festett falak előtt fehér akasztófák sorakoznak, rajtuk kötéltre aggatott ingek, előttük néhány csupasz, ágas-bogas fa, amelyek mindegyikéről Nagy Imre bírósági ítéletének kihirdetésekor, az utolsó szó jogán elmondott beszédének filmfelvétele szembesít a Kádár-kor első éveinek kegyetlen megtorlásával. A terem közepén egy fekete henger, melybe néhány kukucskálón át pillanthatunk be. Asztal, székek, írógép, vállaltólámpa, periratok. Egy jól megvilágított vállaltólászoba.

A megrázó installáció elválasztja a *belépés* falát és a *ki lépés* falát. A belépő falsíkon emigráns művészek 1957-es, már a kádári megtorlásról beszélő alkotásai láthatók. Szemben viszont a Kádár-rezsimet kiszolgáló a forradalmat ellenforradalmi színben feltüntetni kívánó, a rendszeret kiszolgáló művészek néhány, jellemző grafikája tűnik fel. Ávós akasztások, Mindszenty ellenszenves ábrázolása, a reakció bemutatása történik meg itt. A képek felett egy jellemző felirat: FÉljen Kádár!. A graffitinek persze története van. A rendszerhű kommunisták ugyanis pártparancsra lelkesen festették házfalakra-kerítésekre 1956 végén az *Éljen Kádár!* szlogent. A leleményes ellenállók azonban rögtön rájöttek, csupán egy „F” betűt kell elé biggyeszteni, máris ellentétes értelművé válik az egész szöveg mondanivalója. Nos, nem haboztak tettekre váltani a gondolatot...

Ugyanebben a teremben két újabb Görgényi István-képet találunk, amelyek a kádári megtorlás ítélezését és a kivégzéseket ábrázolják megrázó jelenetekben. A két Görgényi-kép felett pedig Anna Margit – a tárlat legfontosabb alkotásai közé tartozó – festményét láthatjuk, az *Akasztott bábu* című remekművet.

Hamisított tárgyak. A teremben két, vörös fénnel megvilágított, bontott téglából készült vitrinben furcsa tárgyakat szemlélhetünk meg, amelyeknek ugyancsak „története van”. 1957-ben a Hazafias Népfrent Országos

Tanácsa kezdeményezésére az 1956 decemberében életre hívott Legújabbkori Történelmi Múzeum vándorkiállítást rendezett az 1956-os forradalom eseményeiről. Mi sem természetesebb, nem forradalomként és szabadságharc-ként mutatták be az eseményeket, éppen ellenkezőleg: minden eszközt bevetve az ellenforradalom sötét oldalát kívánták megjeleníteni, mintegy bizonyítva ezzel a szovjet beavatkozás és a Kádár János vezette Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány létjogosultságát, legitim voltát.

A kiállításban természetesen számos elkobzott fegyvert és egyéb harci eszközt is bemutattak, illetve különféle bizonyítékokat, fényképeket az „ellenforradalmárok” tetteiről, különös tekintettel az ÁVH-ban szolgált áldozatokról.

A kiállított tárgyak között azonban több ma múzeumi nyilvántartásban lévő tárgy akadt, amelyek valódisága erősen megkérdőjelezhető. Így megrongált Rákosi-címerek, törött vörös csillagok, valamint megégetett szovjet könyvek, összetört lemezek, amelyek Lenin- és Rákosi-beszédeket tartalmaztak. A tárgyak leltári száma is árulkodó: 1957 elején kerültek nyilvántartásba, ám a kartonokon lévő tartalom bizonyossá teszi, hogy ezek a tárgyak nem a forradalom hevében kerültek az utca kövére, majd onnan nem a „gondos” és kezüket folyton a történelem ütőerén tartó, jó szemű és szimatú muzeológusok vitték be a múzeumba. Nem, valószínűbb, hogy ezek a „rekonstrukciók” (sic! – milyen találó eufémizmus a hamisítvány szóra) a múzeum udvarán, vagy pincéjében készültek. Nem lehetett a derék történelemhamisítóknak nehéz dolguk: néhány hónapja még valódi törött címerek feküdtek a kövezeten, a Horizont könyvárúház előtt valóban égtek az orosz nyelvű könyvek és lemezek. Az emlékek frissek voltak. A múzeumi kartonokra gépelt hivatalos szöveg eredeti tárgyakat írt le, ám valaki, egy később ott dolgozó, a történeteket még ismerő kolléga a gépelt részeket ceruzával áthúzta, majd ugyancsak ceruzával az alábbi mondatokat róttá minden egyes ilyen kartonra: „Rekonstruált, nem eredeti darabok.”

A negyedik terembe lépve egy meghökkentő installáció kelti fel a figyelmet a terem közepén.

Kádár íróasztala. Egy hatalmas, megdöntött sakkasztalán Kádár János munkaszobájának néhány eredeti bútora látható. A sakkasztal sarkaiból vörös leplek feszülnek az égig, a sakkasztalt négy férfi fényképe figyel a térbe lógatott ablakkeretek mögül. Hruscsov, Breznyev, Andropov és Gorbacsov szovjet pártfőtítkárok. Az enteriőr Kádár rendszerének ironikus összegzését próbálja egyetlen látványelemben szimbolizálni: a remek sakkjátékos hírében álló Kádár, aki politikájában

is szerette önmagát nagy sakkjátékosként feltüntetni, korszaka négy fontos szovjet vezetőjének figyelő tekintetétől övezve próbálja fenntartani 1957-ben bizony még igencsak törékeny, labilis hatalmát. Ez a terem már a megtorlástól a konszolidáció végéig terjedő időszakról tart tükröt elénk.

Címertervek. A terembe lépve, balra fordulva tucatsnyi, nagyon érdekes címertervet vizsgálhat meg a nagyközönség. Az 1956-os felkelők ítélete egyértelmű volt a Rákosi-címerről: kivágták a magyar zászlók közepéből a szovjet utánzatú címet, s helyette ismét bevezették az 1949 előtti ún. Kossuth kiscímet. A november 4-i szovjet fegyveres beavatkozással hatalmukat restauráló kommunista erők helyesen gondolták, nem állíthatják vissza a forradalomban elutasított címet, így 1957 első hónapjaiban Légrády Sándor bélyegtervező grafikusművésszel újabb államcímet terveztek, szoros őrizet alatt tartva a művészt.

A vázlatok tanúsága szerint az alkotó kezdetben még a népszerű nemzeti kiscímet próbálta felruházni-kiegészíteni a sajátos elemekkel (az egyik címerterv felső részén még az 1956-os évszám is megjelent), ám minden bizonnyal a pártvezetés nem volt megelégedve munkájával, így lassan-lassan a művész eljutott egy, a Rákosi-címernél kevésbé szovjet ízlésű, ám a Kossuth-címet is „elfelejtő” öszvér megoldásig, amely végre megfelelt Kádárék ízlésének.

A címet 1957 tavaszán vezették be hivatalosan.

Felejtés. A hatalmat megragadó Kádár és az MSZMP korifeusai a forradalom utáni első években az „ellenforradalmat” még nem a „Nem beszélünk róla, tehát nincs” szintjén kezelték. Eme (amúgy a társadalom nem politi-

záló többsége számára elfogadható) taktikai húzás 1960 körül vált irányadóvá, a forradalmat követő három-négy év viszont még nem erről szólt: a forradalmat ellenforradalomként értelmezve mutatták be, a pártpropaganda széles skáláján jelenítve meg. Mindez a jól ismert rákossista jelszavak felhasználásával történt: a kommunizmus elleni aljas támadásként értékelték a forradalmat, amely horthysta reakciók, gaz kapitalisták és köztörvényes bűnözők közös fellépése nyomán robbant ki. Mindehhez kapcsolódott a kommunista mártírok hősiességének felmagasztalása, így született meg a Köztársaság

azokkal az ellenzéki alkotásokkal, amelyek már az 1960-as éveket reprezentálják.

Így itt látható a tárlat két meghatározó festménye, Kondor Béla *A forradalom angyala*, illetve a *Forradalom* című munkája; mindkettő 1959-ben készült. Mellette 11 db Szalay Lajos-grafika látható. Az Argentínában alkotó, világhírű grafikus annak ellenére hozott létre számos 1956-os témájú művet, hogy csupán a híradásokból értesült a forradalomról. 1956 végén összeállított albumát (*S. O. S. El Drama de Hungría*) az ENSZ-hez is eljuttatta, mert így akarta a magyar ügy mellé állítani a világszervezetet.

Az utolsó terem az, amely megnyugvást hozhat.

Emlékművek. Mind történeti, mind képzőművészeti szempontból az egyik legjelentősebb és legizgalmasabb epizód 1956 megelevenítésében az 1989-es emlékmű-pályázat, amelynek elsődleges célja a 301-es parcellán egy maradandó, a megemlékezéshez méltó emlékmű létrehozása volt.

A Történelmi Igazságtétel Bizottság által meghirdetett pályázaton 95 alkotás indult, közöttük számos külföldi terv. A munkákat a Budapest Galériában lehetett megcsodálni. Hatalmas érdeklődés közepette zajlott le az esemény, amelyen végül Jovánovics György ragyogó munkája végzett az első helyen. A második helyen Deim Pál – Pirk Ambrus, illetve Lugossy Mária emlékműterve osztozott. A megjelent kritikák még számos más művet is kiemeltek, s közülük több köztéri emlékműként meg is valósult.

Az alkotások közül ugyan néhány közgyűjteménybe került, ám a legtöbb ma is alkotóinál pihen, illetve néhány teljesen elveszett, már a művészek vagy örökösök sem tudnak sorsukról.

Csupán egy fekete-fehér képeket közlő katalógus, archív fényképek és híradórészletek, valamint a kritikák őrzik ennek a jelentős képzőművészeti pályázatnak az emlékét. Mi, ennek a rendhagyó kiállításnak az előkészítése közben a nyomába eredtünk ezeknek az alkotásoknak, és közülük néhányat sikerült elhozunk a Nemzeti Múzeumba. Így az utolsó teremben látható Lugossy Mária második helyezett szoborterve, a végső győztes Jovánovics György makettjének részlete, illetve Bachman Gábor installációja, valamint Bors István kispasztikája.

A teremben néhány külföldi 1956-os emlékmű kispasztikája is látható, így Popovits Zoltán denveri bronz domborműve, valamint Hollósy György bostoni alkotásának kisebb bronz változata, illetve Daday Ferenc festménye, a *Dicsőség nektek*, amelyen egy '56-os emlékmű látható.

téri mártíremlékmű, illetve a Kerepesi temetőben emelt Munkásmozgalmi Pantheon szoborcsoportja, amely szintén a kommunista mártírok emlékére készült. E két monumentális köztéri alkotással azonban már 1959-ben lezárult azon emlékművek emelése, amelyek 1956-ra emlékeztették a magyar népet. A két különös emlékmű kismintáit ebben a teremben láthatjuk, velük szemben

Emlékérmek. A terem közepén, három feketébe öltöztetett, koporsó alakú vitrinben a Múzeum nagyszerű, az emigrációhoz kötődő 1956-os emlékérem-gyűjteménye (Numismatica Hungarica) kapott helyet. A koporsószerű vitrinek Nagy Imre és mártírtársai újratemetésének installációjára utalnak: azokra a koporsókra, amelyek a feketébe öltöztetett Múcsarnok oszlopcsarnokában kaptak helyet 1989. június 16-án.

A Numismatica Hungarica az emigrációban jött létre azzal a céllal, hogy az éremművészet eszközével tartsa fenn a magyar forradalom és szabadságharc emlékeztétét a szabad világban. A szervezet létrehívását Kéthly Anna, a Nagy Imre-kormány államminisztere kezdeményezte, aki a szovjet csapatok támadásakor külföldön tartózkodott, és emigrációban maradt. A Numismatica Hungarica évtizedeken át a Német Szövetségi Köztársaság területén tevékenykedett, és kiváló német éremművészeket nyert meg ügye számára. Az emlékérmek döntő többsége 1956 évfordulói alkalmából készültek el. Az utolsó nagy alkalmat emlékérmek kibocsátására az 1989-es újratemetés szolgáltatta, majd a rendszerváltást követően a Numismatica Hungarica megszüntette tevékenységét. A szervezet által kibocsátott emlékérmek megmaradt példányai mellett fennmaradtak az éremtervek, modellek és verőtövek is.

A legújabb reflexiók. Talán itt érdemes elmondani, hogy egy 1956-ról szóló kiállítás miért vállalja fel az azt követő időszak bemutatását is. Ennek magyarázata ropant egyszerű, hiszen számos olyan alkotást is szeretünk volna bemutatni, amely már visszatekint, reflektál a forradalomra és a szabadságharcra. Mindennek szellemében (hiszen történeti kiállítást hoztunk létre), a Kádár-korszak legfontosabb jegyeit is fel kellett tüntetnünk, egészen a rendszerváltásig.

Nem véletlen hát, hogy a kiállítás utolsó alkotásai még éppen készülöben vannak: egy, a tárlathoz kapcsolódó, diákok részére kiírt pályázat nyomán. Magunk is izgatottan várjuk, hogyan viszonyulnak a mai tinédzserek 1956 forradalmához.

Interaktív, élő kiállítás. Az iménti gondolatok még egy fontos, a kiállítás egyediségére utaló dolgot juttattak az eszembe. Ugyanis több magánszemély, akinek fantáziáját megmozgatta a kiállítás tartalma, felajánlott újabb, a birtokában lévő, 1956-ra vonatkozó képzőművészeti alkotást. Így, miközben már június végétől megnyitotta kapuit, két alkalommal is újabb képekkel gazdagodott a kiállítás, illetve egy újonnan kiadott 1956-os emlékéremmel. Mindeközben néhány tárgyi emlékekkel is beko-

pogtak hozzánk, így gazdagodhat tovább 1956-ra vonatkozó tárgyi gyűjteményünk is.

A befejező kép. A kiállítást az 1989-es újratemetés óriásfotója zárja, a Múcsarnok feketébe burkolt homlokzata, oszlopai között a mártírok koporsói, a Hősök terén hatalmas tömeg. Nagy Imre és mártírtársainak áldozata nem volt hiábavaló, és 1956 összes hősiessége sem volt hiába: 33 évvel a forradalom után, végnapjaiban a fellazított kommunista rendszer megengedte a mártírok újratemetését. Közeledett a szabadság napja. Amint elsétálunk az óriásfotót tartó posztamens másik olda-

lára, már a kijáratnál járunk. Mielőtt írnának valamit a vendégkönyvbe, még forduljanak vissza. A posztamens fekete tömbjén egy Márai-idézet kúszik gondolataink örvényébe: „...Ilyen nagy dolog a Szabadság?...”

(A kiállítást az 1956-os forradalom és szabadságharc 60. évfordulójára létrehozott Emlékbizottság támogatja.)